

Araştırma Makalesi/ Research Article

**19. Yüzyılda Prens Grigory Grigoryeviç Gagarin'in
(1810-1893) Eserlerinde Kafkasya**

Ömer Karataş*

(ORCID: 0000-0001-7177-8547)

Makale Gönderim Tarihi

18.01.2025

Makale Kabul Tarihi

13.02.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Karataş, Ö., "19. Yüzyılda Prens Grigory Grigoryeviç Gagarin'in (1810-1893) Eserlerinde Kafkasya", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (Mart 2025): 626-663.

APA: Karataş, Ö. (2025). 19. Yüzyılda Prens Grigory Grigoryeviç Gagarin'in (1810-1893) Eserlerinde Kafkasya. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 626-663.

Öz

Kafkasya'da işgale yönelik faaliyetlerini sürdüren Rus İmparatorluğu'nun askerî hareketlerine bu yeni toprakları çeşitli yönleriyle belgelemekle görevli bilim insanları askeri ressam ve sanatçılar da eşlik etmiştir. Rus ordusunun Kafkasya seferini ve bölgenin doğal, kültürel, etnografik değerlerini belgelemekle savaş ressamı görevlendirilmiştir. Savaş ressamlarının eserlerinde görülen Rus hâkimiyetini yüceltme yönündeki vurgular, oryantalist geleneğe uygun bir tutumu anlatır. Onlar bu vurguyu güçlendirmek için eserlerinde genellikle yerel ve etnografik unsurları detay titizliğiyle yansıtmıştır. Rus güzel sanatlarında Kafkasya teması "Kafkas Savaşı (1817-1864)" olarak adlandırılan dönemde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda romantik ve kahraman bir ruha sahip olan Kafkasya, sadece askerlerin değil, aynı zamanda bilim adamları

* Doç. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, omerkaratas4510@gmail.com.

Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyediy Eylül University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Türkiye.

ile gezginlerin, tarihçilerin, şairlerin, seyyahların, yazarların ve tabii ki ressamların da ilgi odağı olmuştur. Onlar sadece savaş sahnelerini ve tarihi olayları değil, aynı zamanda dağlıların portrelerini, günlük yaşamın yanı sıra görkemli manzaraları da resmetmişlerdir. Tüm bunların sonucunda her biri bölgenin büyüklüğü, güzelliği, gizemi ve benzersizliğini ortaya koyan bir sanat mirasının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Prens Grigory Grigorieviç Gagarin (1810-1893) Kafkasya'nın söz konusu özelliklerini resmeden ilk sanatçılardan birdir. Gagarin 1840-1842 ve 1848-1854 yıllarında Kafkasya'daki savaşın ve yaşamın görgü tanığıdır. Bu özellikler Kafkasya yakın dönem tarihi için oldukça büyük önem arz eder. Çalışmada Gagarin'in Kafkasya'ya dair çizim ve eserleri ele alınmıştır. Bu eserler vasıtasıyla Rus perspektifinde Kafkasya ve halklarının görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Rusya İmparatorluğu, Savaş Ressamları, Orientalizm, Prens Grigory Grigorieviç Gagarin.

Caucasus in the Works of Prince Grigory Grigoryevic Gagarin in the 19th Century (1810-1893)

Abstract

The military movements of the Russian Empire, which continued its occupation activities in the Caucasus, were accompanied by military painters and artists, scientists tasked with documenting various aspects of these new lands. War painters were tasked with documenting the Caucasus campaign of the Russian army and the natural, cultural and ethnographic values of the region. The emphasis on the glorification of Russian domination in the works of war painters is in line with the orientalist tradition. To reinforce this emphasis, they often reflected local and ethnographic elements in their works with meticulous attention to detail. The Caucasian theme in Russian fine art emerged during the so-called "Caucasian War (1817-1864)". In the 19th century, the Caucasus, with its romantic and heroic spirit, became the center of attention not only for soldiers, but also for scientists and travelers, historians, poets, poets, travelers, writers and, of course, painters. They depicted not only battle scenes and historical events, but also portraits of highlanders, everyday life, as well as majestic landscapes. The result is a legacy of art, each of which reveals the greatness, beauty, mystery and uniqueness of the region. Prince Grigory Grigorievich Gagarin (1810-1893) was one of the first artists to depict these features of the Caucasus. Gagarin was an eyewitness to the war and life in the Caucasus in 1840-1842 and 1848-1854. These characteristics are of great importance for the recent history of the Caucasus. This study focuses on Gagarin's drawings and artifacts about the Caucasus.

Through these works, it is tried to reveal the view of the Caucasus and its peoples from the Russian perspective.

Keywords: Caucasus, Russian Empire, War Painters, Orientalism, Prince Grigory Grigorievich Gagarin.

Giriş

1817'de başlayıp 1864'te sona eren dönem literatürde “Kafkasya Savaşları” olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Ruslar, bölgedeki dağlık arazilerde direnen yerel halklarla yoğun çatışmalara girişmiştir. Bu savaşlar sırasında özellikle Çerkesler, Çeçenler, Dağıstanlılar ve diğer Kafkas halkları büyük bir direniş göstermiştir. Mesela Gazavat ya da Müridizm olarak isimlendirilen silahlı direniş hareketi Rusların bölgeyi işgalini geciktirmiştir. Rusya'nın Kafkasya'ya yönelik saldırılarına karşı en büyük direnişi, Müridizm hareketinin son temsilcisi İmam Şeyh Şamil liderliğinde yapılmıştır. Ama buna rağmen direniş Ruslar tarafından kırılmış ve 1859'da Şeyh Şamil Ruslara teslim olmuştur. Böylece Ruslar, Kuzey Kafkasya'nın doğu kısmının işgalini tamamlamıştı. Ardından 21 Mayıs 1864'te Çerkeslerin son direnişi de kırılmış ve tüm Kafkasya, imparatorluğun işgaline uğramıştır.¹

19. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya'ya uyguladığı dış politika Rus edebiyat ve tarih yazarlarının eserlerine yansır. Rus aydınlarının ve yazarlarının ilgisi savaşın, kargaşanın, kederin, kayıpların yaşandığı Kafkasya'ya yoğunlaşır. Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Mihail Yureviç Lermontov, Aleksandr Aleksandroviç Bestujev-Marlinski gibi Rus şairleri tarafından askeri seferler ve sürgünler nedeniyle Kafkasya defalarca ziyaret edilmiş, şiirlere, poemalara ve romanlara konu edinmiştir. Kafkasya'nın engebeli, dağlık coğrafyası ve özgürlüğün, cesaretin timsali olan dağlı halkı Rus şairlerinin dikkatinden kaçmaz. Söz konusu temanın popüler olmasının nedeni, Rus düşüncesinde ve

¹ Bk. Yakov Gordin, *Kafkas Anlatısı 300 yıl Süren Savaş*, (çev. Uğur Yağanoğlu), CSA Global Publishing, İstanbul 2014, s.19-383; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya ve Kafkasyalılar 1454-1829*, II. C, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2023, s.263-538; Abdullah Temizkan, “Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 6/2, 2006, s.447-462; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, “Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi”, *Bellefen* 86/306, 2022, s.717-754.

edebiyatında oryantalist bakış açısının gelişmesi ve Aralıkçılar sonrası dönemin baskıcı Rus yönetiminin yarattığı boğucu atmosferin içinde kendini kapana kısılmış hisseden yazarların Kafkas dağlılarının mizacının ayrılmaz bir parçası olan “özgürlük” hissini duyumsamasıdır. 19. yüzyılın ilk yarısında Rus edebiyatının romantizm döneminde Puşkin'in kaleme aldığı “Kafkas Tutsağı” adlı poema söz konusu Kafkasya temasının popüler olmasında önemli bir katkı sağlar. Eleştirimen Vissarion Belinski uzun süredir Rusya ile kahramanca savaşan, kan döken Kafkas halkının ve Kafkasya'nın Puşkin'in şiirinin önemli bir parçası olduğunu söyler ve ekler: “Puşkin'in şiirinin beşiği olan Kafkasya, daha sonra Lermontov'un şiirinin beşiği haline geldi”.² Dönemin Rus kalemlerinin oluşturduğu “Kafkasya İmajı” diğer güzel sanatlar alanlarının da ilgi odağı haline gelir. Böylece Rus Akademisi ya da askeriyesinde görevli ressam ve savaş ressamı yüzünü bölgeye çevirir. Bu ressam ve sanatçılardan bir kısmı bizzat bölgeye gitmiş olayların tanığı olmuş ve eskizler/resimler çizmişlerdir. Bir diğer kısmı ise bölgeden Rus sanat çevrelerine akan yazı, şiir, resim gibi Kafkasya temalı çalışmalardan esinlenerek yeni çalışmalara imza atmışlardır.

Rus güzel sanatlarında Kafkasya teması “Kafkas Savaşı (1817-1864)” olarak adlandırılan dönemde ortaya çıktı. Özellikle Kafkasya valisi Mihail Semyonoviç Vorontsov'un (1782-1856) önerisiyle, sanatçılar Kafkasya'da konuşlanmış Rus birliklerine vakanüvis olarak dâhil edilmişlerdi. Onlar sadece savaş sahnelerini ve tarihi olayları değil, aynı zamanda dağlıların portrelerini, günlük yaşamı ve tabii ki görkemli manzaraları da resmettiler. Doğrudan izlenimlere dayanarak yaptıkları resimler, suluboyalar ve çizimler büyük bir gerçekçilikle karakterize edilir. Tüm bunların sonucunda her biri bölgenin büyüklüğü, güzelliği, gizemi ve benzersizliğini ortaya koyan bir sanat mirasının ortaya çıkmasına vesile oldular. Ayrıca savaş ressamlarının eserleri, 19. yüzyıl Kafkasya'sının genel durumu hakkında da detaylı birer görsel belge hüviyetinde de görülebilir. Bu belgelendirmeyi yapan sanatçıların başında Prens Grigory Grigorieviç Gagarin (1810-1893) gelir.³

² İren Dilara Kongaz, “M. Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39 (2024), s.79-80.

³Ayrıca bk. Nikanor Grigoryeviç Çernetsov (1805-1879), Mihail Yuryeviç Lermantov (1814-1841), Theodor Gorşhelt (1829-1871), Polidor İvanoviç Babaev (1813-1870),

Sanatçı Gagarin, 29 Nisan 1810'da Prens Grigory Ivanoviç Gagarin'in gayri meşru oğlu olarak doğdu. Doğuştan, imparatorluk ailesine yakın, edebi ve bilimsel çevrelerde tanınmış, resmi bir diplomat olan Grigory İvanoviç Gagarin'in ailesine mensuptu. Baba Gagarin, Nikolay İvanoviç Turgenev ve Vasily Andreyeviç Zhukovskiy ile birlikte Moskova Üniversitesi Noble Pension'da okudu.⁴ Eğitim seviyesi yüksek olan baba daha sonra çocuğunu da bu bilinçle yetiştirdi. Fakat Gagarin'in babası İmparator Napolyon'un sevgilisi Mariya Antonovna Naryskina ile tutkulu bir romantizm yaşadı. Bu durum onun ve ailesinin yurt dışına sürgüne gitmesine sebep oldu. Sürgün nedeniyle Prens Grigory, Roma, Paris ve daha sonra Münih'te büyüdü. Genç Rus ressamların Rusya'dan İtalya'ya gönderildiğinde onların Roma'daki himayesini üstlenen sanatsever olan babası onun eğitim için bir şansı. 13 yaşına kadar ailesiyle birlikte Paris ve Roma'da bulundu ve daha sonra Sienna'daki Tolomei Koleji'ne kayıt oldu. Gagarin okul günlerini Siena'daki, aristokrat ailelerin çocukların eğitim aldığı bir Cizvit mektebi olan ünlü Tolomei (Siena) dini kolejinde tamamladı. Babası oğlunun yeteneklerini biliyordu ve onu Siena'da özel dersler veren dünyaca ünlü ressam Orest Kriprenskiy ve Karl Bryullov ile tanıştırdı. Bryullov, portreleri, suluboyaları ve anıtsal çalışmalarıyla uluslararası tanınırlığa sahip bir sanatçıydı. Gagarin, bu kurumdan 1826'da ayrıldıktan sonra sırasıyla Paris, Roma ve İstanbul'daki Rus elçiliklerine atandı.⁵ Prens, Paris'teki diplomatik birliğinin üyeliğini yapmış (1829-1830), ardından Avrupa'da seyahat ettikten sonra (1830-1832) küçük erkek kardeşiyle birlikte Rusya'ya dönmüştü.⁶

Genç Prens Grigory 1832'de Petersburg'a döndüğünde şair ve yazar Aleksandr Puşkin ile tanıştı. Puşkin, Grigory'nin çalışmaları konusunda o

Vasily Fedoroviç Timm (1820-1895), İvan Fedoroviç Alekandrovskiy (1817-1894), İvan Konstantinoviç Ayvazovskiy (1817-1900), Lev Feliksoviç Lagorio (1826-1905), Konstantin Nikolaeviç Filippov (1830-1878), Pyotr Nikolayeviç Gruzinskiy (1837-1892), Vasily Vasilyeviç Vereşçagin (1842-1904). <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-yy/>. (Erişim: 10.05.2024).

⁴ Anastasiya Aleksandrovna Bezgubova, grigoriy gagarin i vivo litorografçeskiy albom "Le Caucase pittoresque", *kulturnaya jizn yuğa rossii*, №5/43 (2011), s.84. <https://cyberleninka.ru/article/n/grigoriy-gagarin-i-ego-litograficheskiy-albom-le-caucase-pittoresque> (Erişim 25.07.2024).

⁵ <http://www.rulex.ru/01040783.htm> (Erişim 31.07.2024).

⁶ <https://www.meisterdrucke.com.tr/sanatci/Grigori-Grigorevich-Gagarin.html> (Erişim 30.07.2024); Bezgubova, a.g.m., s.83.

kadar hevesliydi ki, “Maça Kızı” ve “Çar Saltan'ın Masalı” adlı eserlerinin resmetmesine izin verdi.⁷ Eski bir prens ailesine mensup, bir elçinin ve soylu bir diplomatın oğlu olan Gagarin, rütbe ve mevkilerin birbirini takip etmesinin söze dökülmemiş kuralına göre, Petersburg'un en yüksek bürokratik çevresinde değerli bir pozisyon almaya hazırlanıyordu ve bu nedenle kendisinden önce A. S. Puşkin ve A. S. Griboyedov'un görev yaptığı Dışişleri Bakanlığı'na atandı. Önünde parlak bir kariyer ve toplumda en iyi şekilde karşılanma şansı vardı. Sadece soylu köken değil, çizim yeteneği de büyük önem taşıyordu.⁸ Prens Gagarin de mensup olduğu soylu ailesi nedeniyle sanat alanında eğitim almış daha sonraki askeri kariyeriyle beraber aldığı sanat eğitimine uygun eserler ortaya koymuştur.

1833'ten itibaren Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi'nde (St. Petersburg) protokol memuru olarak çalıştı ve 1834'te İstanbul'a diplomatik bir göreve gönderildi. Uzun yolculuğu sırasında Küçük Asya'da birçok ülkeyi ziyaret etti, ardından İtalya'ya döndü (1836) ve babasının Rusya'nın olağanüstü elçisi olarak görev yaptığı Almanya'yı ziyaret etti.⁹ İki yıl boyunca Münih'teki elçilikte sekreterlik yaptı ve 1839'da Petersburg'a tekrar döndükten kısa bir süre sonra Kafkasya'ya gitti ve burada dağlılara karşı mücadelede kişisel olarak yer aldı.¹⁰ Sanatçı ülkesine döndüğünde, kırsal bölgeleri tanımak için Rusya'yı baştanbaşa dolaşmayı hedefledi. Eylül 1839 - Ocak 1840 arasında yapılan bu gezinin sonucu, V. Sollogub'un “Tarantas” (1845) öyküsünü resmetmiştir.¹¹

Prens Gagarin 1841'de askerlik hizmetine alınmış, 1842'de Prens Aleksandr İvanoviç Çernişev'in (1785-1857) Dağıstan seferine katılmıştır. Daha sonra 1848'de Kafkasya Valisi Prens Vorontsov'un kadrosuna dâhil edilmiştir. 1855'e kadar geçen süre içinde çeşitli askeri rütbelerin yanı sıra yüzbaşı ve albay rütbelerini almıştır. 1855'te Büyük

⁷<https://www.meisterdrucke.com.tr/sanatici/Grigori-Grigorevich-Gagarin.html> (Erişim 30.07.2024); Anna Kornilova, uroki volnosti blagoy k 200 letiyu so dnya rojdeniya G. G. Gagarina, prilagamayrmie v pečatom izdaniı almanaha, almanah russkiy mir, *proctranctvo i vremya russkoy kulturi*, № 5 (2011), s.8. <http://almanax.russculture.ru/5-2011> (Erişim 29.07.20024).

⁸ Kornilova, a.g.m., s.8-9.

⁹ Bezgubova, a.g.m., s.84.

¹⁰ <http://www.rulex.ru/01040783.htm> (Erişim 31.07.2024).

¹¹ Bezgubova, a.g.m., s.84.

Düşes Maria Nikolayevnaya Sanat Akademisi başkanı olarak atanmıştır. 1858’de tümgeneralliğe terfi etmiş ve 1859’da adı geçen akademinin başkan yardımcısı olmuş, 1864’te özel danışman rütbesiyle tekrar kamu hizmetine geri dönmüştür. Gençliğinde uzun süre yurtdışında kalması, oradaki sanatsal gelişmelerden haberdar olması onun sanat sevgisinin gelişmesine katkısı olmuştur. Çizim ve resimle uğraşan Gagarin özellikle Bizans tarzı ikona boyama ve süsleme sanatına ilgi duymuş ve pek çok eser ortaya koymuştur.¹²

Gagarin’in kilise resmi eskizlerinden oluşan bir seri III. Aleksandr Müzesi’nde muhafaza edilmektedir. Ayrıca, buraya nakledilen savaş resimlerinin yanı sıra başka birçok eseri de bulunmaktadır. Gagarin’in III. Aleksandr Müzesi’nde bulunan bazı eserleri şunlardır: “Kafkasya’nın Fethinden Bir Sahne: Karagaç”, “Nijny Novgorod Süvari Alayı’nın Ana Merkezi”, “8 Mayıs 1841’de Akhatla’da Rus birlikleri ile Çerkesler arasındaki Savaş”, “Bely Klyuch - Mingrelskiy Alayı’nın Ana Merkezi”, “Geçiş”. Ayrıca Gagarin’den kalan tüm sanatsal materyaller ve kütüphanesi III. Aleksandr Müzesi’ne aktarılmıştır. “General Kluka von Klugenau’nun Şeyh Şamil ile Görüşmesi” adlı tablosu Moskova’daki Tretyakov Galerisi’nde, bazı çizimleri ise Rummyantsev Müzesi’nde bulunmaktadır.¹³

Prens Gagarin, yetenekli sanat araştırmacısı, mimar, koleksiyoncu, diplomattı. Kafkasya’da Gagarin aktif olarak resimle uğraştı ve askerî harekâtlara katıldı ve hatta savaşta cesaret için bir emirle ödüllendirildi. Gagarin sadece fırçayla değil, kurşun kalemle de çalıştı ve son derece yetenekli bir grafik sanatçısı olduğu ortaya çıktı. Kafkasya’dan getirdiği resimleri, onun için kasvetli bir savaş alanından çok daha fazlası olan bu bölgeye sanatsal ve nazik bakışını gösteriyordu. Hassas renkli litografiler ile suluboyalar ve yoğun renkli yağlı boya tablolar arasındaki ustaca geçişi, sanat dünyasına ilham verdi. Askerlik hizmetinin bir parçası olarak, sanatsal yaratıcılığını serbest bıraktığı Tiflis’e gitti. Sioni Katedrali’nde freskler yaptı, çeşitli kiliselerde freskleri restore etti ve bir tiyatro inşa etmiştir. Gagarin iki kez evlendi. İlk evliliğinde bir ikinci evliliğinden dokuz olmak üzere toplam on çocuğu dünyaya gelmiştir. Gagarin hayatının geri kalanını Fransa’da geçirmiştir. Orada

¹² <http://www.rulex.ru/01040783.htm> (Erişim 31.07.2024).

¹³ <http://www.raruss.ru/rossica/757-gagarin-caucase.html> (Erişim 12.06.2024).

Châtellerauld'da, babasının büyükelçilik yaptığı dönemde satın aldığı evde yaşadı. Gagarin 1893'te ölmüştür.

Sanatçı, 1845 yılında Paris'te yayınlanan "Kafkasya Kostümleri" adlı bir litografi albümünü Kafkasya'da bir araya getirdiği sayısız çizime dayanarak hazırladı. Sanatçının Kafkas dağ manzarasının arka planındaki Kafkas halkları (dağlılar) ve liderleri ile Rus askeri komutanların portrelerindeki kompozisyon, renk düzeni gibi oryantalist bakışı, bölgenin o dönemdeki en önemli siyasi konularının (Kafkas Savaşı'nın) anlaşılmasına sebeptir. Gagarin, Rus sanatında Kafkasya'nın kâşifi olarak gösterilmektedir. O, savaş resminin geleneksel yönünden uzaktı. Tarihsel olayların, askeri eylemlerin, aktarımında gerçekliği yakalamıştır. Askeri kariyerindeki başarısının yanında Gagarin, 1847'de Fransızca olarak renkli ve siyah-beyaz resimlerle "Pitoresk Kafkasya, Prens Grigory Grigorieviç Gagarin'in Hayatından Çizimler" adlı bir kitap yayınlamıştır. Kitap sanatçıya büyük bir ün kazandı ve kitabın yayınlanmasıyla birlikte yurtdışındaki sanat çevresi dağlıların özelliklerini hem görmüş hem de öğrenmiştir. Askeri seferler sırasında henüz girilmemiş Kafkasya'nın belirli yerlerinin genelleştirilmiş sanatsal imajını çizmiş ve sanatçı on yıl yayın hayatını sürdüren 20 sayılık büyük ölçekli projesini yaratmıştır. Sanatçının çalışmasıyla Rusya'nın bu yeni "kolonisini" yani Kafkasya'yı Avrupalı sanat çevresi ve okurlar yakından tanımıştır. Resimli Kafkasya'nın 20 sayısının her biri tabur, manzara-mimari, aul, ev ve bazen de portre türünde yapılmış 4'er gravür içerir.¹⁴

Gagarin, sadece Rus ordusunda Kafkas Savaşına doğrudan katılmış bir kanat emir subayı değildi. O ayrıca grafik tekniğinde çalışan son derece profesyonel bir sanatçıydı. Sanatçı yönünü kullanan Gagarin, A. S. Puşkin, M. Y. Lermantov ve Vlademir Aleksandroviç Sollogub'un (1813-1887)¹⁵ yazı ve şiirlerini de resmetmiştir.¹⁶ Bu çalışmada, Prens

¹⁴ Bezgubova, a.g.m., s.84.

¹⁵ Rus yazar Kont Vladimir Aleksandroviç Sollogub, Aleksandr İvanoviç Sollogub'un (1787-1843) oğlu, Litvanyalı Sollogub ailesinden Rusya'ya göç eden Litvanyalı-Polonyalı asilzade İvan Antonoviç Sollogub'un torunudur. On altı yaşında Dorpat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi ve mezun olduktan sonra önce Dışişleri Bakanlığı'nda, ardından İçişleri Bakanlığı'nda görev yaptı. 1829-34 yılları arasında Dorpat Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Petersburg'a dönerek Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptı. <https://www.livelib.ru/author/252301-vladimir-sollogub> (Erişim: 05.07.2024).

¹⁶ Akiyeva, a.g.m., s.202.

Grigory Grigorieviç Gagarin'in çizim, eskiz ve tablolarında yer alan Kafkasya ve Kafkas kültürünün Rus perspektifinde görünümü ele alınmıştır. Çalışmanın kaynakları, sanatçının "Kafkasya Kostümleri"¹⁷ ve "Pitoresk Kafkasya, Prens Grigory Grigorieviç Gagarin'in Hayatından Çizimler (1847-1857)"¹⁸ adlı eserleri ve ilgili literatürden meydana gelmektedir.

Prens Gagarin'nin Kafkasya'ya Gidişi ve Savaş

Dekabristler (Aralıkçılar), 1805 yılı itibariyle Rusya ile Fransa arasındaki gerginliğin neticesinde yaşanan çatışmalara katılır ve son olarak 1812 Anayurt Savaşı'nda ülkelerini savunurlar. Tüm bu çatışmalarda yüzyıllardır hor görülen serf köylülerle omuz omuza olan soylu Dekabristler, köylülerin içinde buldukları durumu yakından görür ve serfliğin kaldırılmasının elzem olduğunu fark ederler. Avrupa'daki Aydınlanma Hareketi'nin genç soylular arasında ününü iyice arttırmasıyla da çarlık karşıtı görüşler hızla yaygınlaşır ve isyana doğru gidişat başlar. Rus eski takvimine göre 14, yeni takvime göre 26 Aralık 1825 tarihinde, Rus ordusundaki soylu kökenli ve demokrat askerler tarafından gerçekleştirilen isyan, Rus literatüründe Dekabristlerin (Aralıkçıların) isyanı olarak tanımlanır.¹⁹

¹⁷ Prince G.G. Gagarine, *Scenes, Paysages Meurs Et Costums Du Caucase*, Ed. Chez A. Hauser, Par Le Prince Gregoire Gagarine, Et Accompagnes Comte Ernest Stackelberg, Dedie Par Permission Speciale A Sa Najeste Nicolas I. Emperour De Tautes Les Russies, 11. Boulevard Des Italiens, Livraisons 1-6, Paris, 1845.

¹⁸ Grigory Grigorieviç Gagarin, *Le Caucase Pittoresque, Dessine D'apres Nature Gregoire Gagarine*, Avec une introd, Et texte explicatif Ernest Stackelberg, Paris, 1847, <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21916-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847> (Erişim 25.07.2024).

¹⁹ Dekabrist isyanının nedenleri şöyle sıralanır: Rusya'da kölelik kurumunu kaldırmaması, sarayın toplum ve özellikle aydın kesimden uzak kalması, değişen dünya ile kapitalist üretim koşullarına Rus devletinin uyumsuzluğu, şehirlerin gerektiği kadar büyümemiş ve sanayinin gelişmemiş olması, I. Aleksandr'ın (1777-1825) ölümünden sonra tahta kimin geçeceği ile ilgili tartışmalar ve mutlakiyet yönetimine karşı itirazlar. İsyanın başlaması soylu sınıftan gelen askerlerin tahtta meşru varis olan Konstantin'i görmek istemelerine karşın, Konstantin'in kendi isteği ile tahtan feragat etmesi sonucu I. Nikolay'ın (1796-1855) tahta geçmesini istemeyen askerlerin direnişiyle başlar. 14 Aralık 1825 günü, I. Nikolay'ın taç giyme töreninde bir grup Rus subay Senato Meydanı'na çıkar ve çarlığa karşı ayaklanır. Bir günlük isyan aynı günün gecesinde çok kanlı bir şekilde bastırılır. İsyanın bastırılması sonrasında, isyana katılanlardan sağ kalanlar bir süre hapisanelerde tutulur, ancak 1826 yılında yargı sürecini başlatılır. 1826 yılı yazında 121

Rusya'da yaşanan Dekabrist ayaklanma sonucunda, Çar I. Nikolay'ın baskıcı tutumu şiddetlenir. Bu duruma bağlı olarak Rusya'daki aydın ve özgürlük savunucuları ya sürgün ya da farklı alt düzey görevlerle merkez dışına kaçarcasına gider. Bunlardan biri de Rusya'da 19. yüzyılın önemli şairlerinden Lermontov idi. Onun için Kafkasya hem köklerinin bulunduğu hem de anavatanından ayrıldığında özgürlük hissini soluduğu, yaratıcılığı için esin kaynağı olarak gördüğü bir mekân olarak benimsenmektedir. Yazarın hem sürgün hem de askeri seferler nedeniyle bulunduğu, "öteki" kimlik olarak gördüğü Kafkasya'ya karşı hem oryantalist hem de sanatsal bakış açısı şiirlerinde yer alır. Kafkasya, söz konusu dönemde "vahşi", "karanlık" ve "kudretli" sıfatları ile nitelenen, şairlerin romantik duyguları ve hayranlık dolu sözleri ile betimlenir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya İmparatorluğu'nda sosyal, siyasi ve edebi faaliyetler gösteren devrimci Dekabristlere büyük destek veren şairlerden biri Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'dir (1799-1837).²⁰ Puşkin dışında, Vasili Grigoryev, Vilhelm Karloviç Kyuhelbeker, Aleksandr Odoyevski gibi Dekabrist (Aralıkçı) şairler dönemin popüler edebiyat akımı romantizmin bir getirisi olan Rus milliyetçiliğinin değerlerini vurgulamak bağlamında Kafkasya'yı "öteki" kimlik olarak değerlendirirler. Doğu özellikle Dekabristler tarafından "öteki" topraklardan gelen fetihçilerin hainliği ve vahşiliği karşısında tezat olarak sunulur, aynı zamanda mevcut yönetime, toplum üzerindeki baskıcı atmosfere karşı protesto biçimi olarak ele alınır. Puşkin ve Dekabrist şairlerin Kafkasya'ya olan yaklaşımlarından ilham alan Lermontov ise Rusya'nın Kafkasya seferine katılan bir şair olarak söz konusu coğrafyayı ve halk yaşayışını çağdaşlarına göre daha gerçekçi ve objektif bir bakış açısıyla yansıtır. Kafkasya Lermontov'un kaderinin keşiştiği bir coğrafya olarak şairin hayatında önemli bir mekândır. Lermontov, Puşkin'in ölümünün sorumlusu olarak gördüğü, otoriter ve baskıcı Rus yönetimini eleştirdiği "Şairin Ölümü" (Smert poeta) şiirinin

kişi Dekabrist harekete katılma suçlaması ile yargılanır ve yargılama sonucunda beş kişi idam edilir, geri kalanlar ise sürgün ve çalışma cezalarına çarptırılır. Orlando Figes, *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, çev. Figen Dereli, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.93-111; Sevgi İlica, "Puşkin ve Dekabristler", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4/2 (2016), s.204-205; Muvaffak Duranlı, "Rus Yazar Aleksandr Alekseyeviç Bestujev-Marlinskiy'in Hayatında Ve Sanatında Yakutistan/Yakutlar", *Folklor Akademi Dergisi*, 5/1 (2022), s.29-32.

²⁰ İlica, a.g.m., s.204.

yayınlanmasından sonra 1837 yılında askeri görev adı altında sürgüne gönderildiği Kafkasya'yı küçüklüğünde tanık olduğundan daha farklı bir gözle inceleme fırsatı bulur. Farklı etnik kökenden halkların oluşturduğu Kafkasya'nın çeşitli dillere, kültürlere, geleneklere ev sahipliği yapmasından etkilenen şair özellikle Gürcüler, Kazaklar, Çerkesler ve Çeçenler hakkında araştırmalar yapar, söz konusu etnik farklılar ve benzerlikler üzerinde duran Lermontov edindiği bilgileri şiirlerine konu edinir. 1828 yılında yayınladığı "Kafkas Tutsağı" (Kavkazskiy plennik) şiiri, yine 1828 yılında yayınlanan "Çerkesler" (Çerkesi) adlı poema, 1830 yılında kaleme aldığı "Kafkasya" şiiri, 1832 yılında kaleme aldığı "İsmail-Bey" (İzmail bey) poeması ve 1833-34 yıllarında yayınlanan "Bastunci Aulu" (Aul Bastundji) ve "Hacı Abrek" (Hadji Abrek)²¹ eserlerindeki Kafkasya imajı dekabiritslere yeni bir kapı aralar. Onlar, 14 Aralık 1825 Aralıkçı Ayaklanmasının hezimetini sonrasında kendi anavatanında yok olan özgürlüğü bu sefer Kafkasya'da ve dağlı halkın ruhunda aramaya koyulur.

Rus edebiyatının yukarıda değindiğimiz önemli kalemlerin yazıları özgürlüğün yeni adresi olarak Kafkasya'yı işaret eder. Nitekim 1840 yılında Gagarin de dahil olmak üzere "on altıların" (*Dekabrist-Aralıkçılar*) çoğu Petersburg'u terk ederek Kafkasya'ya gitmiştir.²² Bu uzaklaştırma işlemi başkentten kovulan Lermontov'un Kafkasya'ya gidişiyile aynı zamana denk gelmesi tesadüf değildi. Görünüşe göre, "On Altı Çember" ortaya çıkmıştı. Üyelerinden birine Petersburg'u terk etmesi doğrudan "tavsiye" edildi, diğerleri kendi özgür iradeleriyle onların peşinden Kafkasya'ya gitmişlerdi. Araştırmacılar Lermontov'un Onaltılar Çemberi üyelerini çeken ve birleştiren merkez olduğunu düşünmektedir. Nitekim Onaltıların çoğu şairle neredeyse eşzamanlı olarak Petersburg'dan ayrılmakla kalmayıp Lermontov ile orada yeniden bir araya gelmişlerdir. Gagarin 13 Mayıs 1840'ta güneye doğru yola çıkmıştır. Arkadaşlarını takip etme arzusu, resmi bir atama biçimi kılıfı giydirilmiş ve Senatör Baron P. V. Gan'ın Transkafkasya Komisyonu'na özel görevli olarak göndermiştir. Bu, Dışişleri Bakanlığının Asya Dairesi'nde görev yapan bir kişi için alışılmadık bir durum değildi. Ancak, On Altı Çember'in diğer

²¹ Kongaz, a.g.m., s.79-83.

²² Kornilova, a.g.m., s.22.

üyelerinin ayrılmasına yol açan nedenlere ek olarak, Gagarin'in böyle bir atama için kendi nedenleri de vardı.²³

On Altı Çember üyeleri, 1840'larda Kafkasya'daki yaşamın ve günlük hayatın resimlerini yeniden yaramıştır. Bu bölgenin "Rus özgür düşüncesinin sığınaklarından" biri haline geldiği zamana denk gelmektedir. Kafkasya Onaltılar Çemberi üyelerinden bazıları şunlardır: A. Vasilchikov, K. Lambert, S. Dolgoruky, A. Dolgoruky, Y. Arseniev, A. Stolypin. Genç subayların hepsi Kafkasya'ya daha yeni gitmiş olsalar da, çoğu zaten "eylemde" bulunmuştur. Küçük Çeçenistan'a 1840 yılında yapılan tehlikeli yaz seferine katılmışlar ve Valerik Nehri savaşında Lermontov'un yanında topçu saflarında yer almışlardır. Savaşın acımasız ve kanlı olduğu, aşırı güç gerektirdiği bilinir bu yüzden Gagarin, Valerik Nehri savaşı çiziminde askerlerin çoğu hasta ve yorgun görünmektedir. Prens Gagarin'in, Kafkasya'ya dair ilk sanatsal çalışması Mikhail Lermontov ile birlikte yaptığı ve Çeçenlerin anlatıldığı "Valerik Nehri Savaşından Bir Kesit" adlı suluboya çalışmasıdır. Her iki sanatçı tarafından çalışma şu sözlerle imzalanmıştır: 'Lermontov çizdi, Gagarin boyadı' ya da "Lermontov tarafından boyandı ve Gagarin tarafından renklendirildi". Sanatçının Küçük Çeçenistan'a yapılan yaz seferine katılması gerekmediği gibi, ünlü Valerik Nehri savaşında da bulunmamıştır. Ama çizim, 11 Temmuz 1840'ta²⁴ Pyatigorsk ya da Kislovodsk'ta, Gagarin'in seferden dönen şairle bulunduğu yerde yapılmıştır. Canlı izlenimlerle dolu olan Lermontov, izlenimlerini bu olayların doğrudan tanığı olmayan arkadaşlarıyla paylaşmaya çalışmıştır. Orada bulunanlar arasında Gagarin de vardı. Gagarin'in Kafkas savaşının günlük yaşamına, kendisinin katılmadığı ünlü muharebeye duyduğu gerçek ilgi, bunu görgü tanıklarından, özellikle de Lermontov'dan dinleme arzusunu doğal olarak belirlemiştir. Şair de sanatçıyı, dünya görüşü, sanatsal ve estetik konumları açısından kendisine yakın (dekabrist) bir kişi olarak görmüştür. Ortak çalışma için seçilen konunun Valerik Nehri savaşının doruk noktası olması şaşırtıcı

²³ Kornilova, a.g.m., s.23.

²⁴Kornilova'nın makalesinde Valerik Nehri Savaşından sonra Gagarin ve Lermontov'un buluşması Ağustos 1840 olarak geçmektedir. Fakat savaşın oluş yılı 11 Temmuz 1840, eserini yapılışı ise 23 Temmuz 1840 yılıdır. <https://kulturamgo.ru/kalendar-sobytij/den-v-istorii/8827-23-iyulya-1840-vo-vremya-kavkazskoj-vojniy-proizoshlo-krovoprolitnoe-srazhenie-u-reki-valerik> (Erişim 12.02.2025).

değildir. Konu: Rusların cepheden saldırısı ve düşmanın geri çekilmesidir. Çizim, ifade gücüne rağmen ayrıntılı ve titiz bir şekilde, dibinde “Ölüm Nehri” olarak tercüme edilen hızlı ve soğuk bir akarsuyun aktığı kayalık bir dağ geçidinin kenarında meydana gelen savaşı tasvir etmektedir.²⁵ Süngü takan sıra sıra askerler ve mevzilere yerleşmiş bir grup Çeçen’in savunma yaptığı kompozisyonun anlatıldığı resim Gagarin’in Kafkasya ile ilk çalışmasıdır. Kafkasya’daki iki sanatçının ortak çalışmasında modern üniforma ve silahlarla donanımlı Rus askerleri diğer taraftan yöresel kıyafetler ve ilkel silahlarla Çeçenlerin oryantalizm klişeleri kullanılarak resmedildiği görülmektedir.

Resim 1: “Valerik Nehri Savaşından Bir Kesit”, (23 Temmuz 1840).²⁶

Lermontov bu savaşa ithafen bir şiir de yazmıştır. Resme konu olan olay sadece şairin şiirinde canlandırılmakla kalmadığı gibi tüm Kafkasyalılar tarafından geniş bir şekilde tartışıldı. “Evet, 11 Temmuz’da görkemli bir olay oldu. Tüm Çeçenistan Valerik deresinde bizi bekliyordu. Uygun bir anda saldırıya geçtik. Askerler, müzik sesiyle, bir mermi yağmuru altında ortaya koştular, gerçek bir katliamın yaşandığı enkazı aldılar. Biz 23 subay ve 345 askerimizi kaybettik, Çeçenler 600 askerini kaybetti ve bizimkilerin yeniden toparlanması bir haftayı

²⁵ Kornilova, a.g.m., s.24-28.

²⁶ <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>. (Erişim: 10.05.2024).

almıştı.²⁷ Her iki taraftan verilen kayıpların sayısı saldırının şiddetini bize anlatır.

Gagarin'in "Resimli Kafkasya" kitabındaki 4'er gravür içeren 20 sayının her biri tabur, manzara-mimari, günlük yaşam ve bazen de portre türündedir. Bunlardan en fazla sekiz tanesi Rus-Kafkas Savaşı'ndaki olaylara ayrılmıştı: "Sulak Nehri'nden Ahatlı'ya Geçiş (1841)", 'Azak Kazakları Türk Korsanları Yakalarken', 'Komutanın Kızıl kale'ye (Karadeniz kıyı şeridi) ıkarma Yapması', 'Siukh'ta (Dağıstan) Askeri Yemek', 'Kızılıyar Bozkırında Konvoy', 'Tsypanykh'a (Kuzey Dağıstan) Varış'. Litografilerin geri kalanı, birçok açıdan Kafkas halklarının askeri yaşam tarzını yansıtmalarına rağmen, ağırlıklı olarak manzara ve mimari çizimler olarak nitelendirilebilir.²⁸

Gagarin'in Dağıstan'daki "Sulak Nehri'nden Ahatlı'ya Geçiş (1841)" adlı alışması Eugene Ciceri (1813-90) ve Adolphe Jean-Baptiste Bayot (1810-66) tarafından biraz değiştirilerek Kafkasya zerine adlı kitapta yer alan 66 taşbaskı levha olarak Alfred Leon Lemercier tarafından 1847'de Paris'te yayınlanmıştır.²⁹ Resimde Dağıstanlıların mevzilerinde yaralı ya da ölmüş askerler ile telaş, korku ve az sayıdaki yöresel giyimli Kafkasyalılar görülmektedir. Diğer tarafta ise Sulak nehrini geçmeye çalışan ve modern giyimli, düzenli birliklere sahip Rus ordusu resmedilmiştir. Bu anlatım oryantalizm klişelerini çağrıştırır. Ayrıca doğal kale görünümündeki Kafkasya'nın zorlu coğrafyasını da anlatır. Zira Rus orduları Kafkasya'da sadece Kafkasyalılar ile savaşmamış ayrıca coğrafyanın zorluklarıyla da savaşmıştır.

²⁷ Kornilova, a.g.m., s.28.

²⁸ Bezgubova, a.g.m., s.84.

²⁹ <http://www.raruss.ru/rossica/757-gagarin-caucase.html> (Erişim 12.06.2024).

Resim 2: Sulak Nehri'nden Ahatlı'ya Geçiş (1841).³⁰

Gagarin eğer profesyonel bir ressam olsaydı, bir yığın “tipolojik” büyük, anıtsal bir resmin temelini oluşturmak için mükemmel bir çalışma malzemesine sahipti. Hatta bunlarla büyük, anıtsal bir eser yaratmak mümkün olabilirdi. Ancak Gagarin için çizimler bir amaçtı, araç değildi. Yaşam tarzı ve dünya görüşü, kamu hizmeti, kalıcı bir atölyenin olmaması, hayatının zorlukları ve birtakım sakıncaları ona kendini tamamen sanata adama fırsatı vermedi. Ancak yıllar sonra, Saint Petersburg’da, Kafkasya konularını işlediği birkaç resim yapacaktı. Kafkasya’daki eski yaşamını konu alan eserleri: “Nijniy Novgorod Süvari Alayı’nın Karagaç yakınlarındaki Yaz Kampı”, “Beyaz Anahtar. Mingrelsky Alayının Ana Merkezi”, “General Klukka von Klugenau’nun Şeyh Şamil ile görüşmesi” ve diğerleri. Bu resimlerin değeri belgesel niteliklerinde yatmaktadır. Ancak olayların yeniden üretimindeki doğruluk bazen büyük ölçekli bir savaş resmi için gerekli olan yaratıcı çözümü gölgede bırakmaktadır.³¹ Sanatçının Kafkasya’da elde ettiği, biriktirdiği ve çizdiği eskizlere dayalı olarak aşağıda görselleri verilen (resim 3,4 ve 5) resimleri daha sonraları yapmıştır.

³⁰ Gagarin, Le Caucase Pittoresque, Numeros des Planches: LXI, Livraisons 2.

³¹ Kornilova, a.g.m., s.32.

Resim 3: “Beyaz Anahtar. Mingrelsky Alayının Ana Merkezi”.

Resim 4: “General Klukka von Klugenau’nun Şeyh Şamil ile Görüşmesi”³²

³² <https://www.meisterdrucke.com.tr/sanatci/Grigori-Grigorevich-Gagarin.html> (Erişim 30.07.2024).

Resim 5: Nijniy Novgorod Süvari Alayı'nın Karagaç yakınlarındaki Yaz Kampı.³³

Kafkasya çizimlerinde sanatçı “on altıların” yaşamının somut gerçek atmosferini yeniden yaratmıştır. Gençler, kendilerini G. Kovalev’in romanlarında hayal ettikleri gibi Kafkasya’nın romantik ve kahramanca dünyasında değil, metropol hayatının gösterişinde bulmuşlardı. Daha sonra Metropol hayatının boşluğundan ve gösterişinden uzaklaşan gençler, kendilerini A. Bestuzhev-Marlinsky’nin romanlarında hayal ettikleri gibi Kafkasya’nın romantik ve kahraman dünyasında değil, kanlı bir katliamın içinde bulmuşlar ve bu da onlarda acı ve hayal kırıklığı hissi yaratmıştır. S. N. Karamzin, “Subayların her zaman hasta ve on yıl yaşlanmış olarak döndükleri, katliamdan tiksinti duydukları, özellikle de amaçsız ve sonuçsuz olduğu için üzüntü verici olan bu Kafkas savaşı ne kadar korkunç” diye yazmıştır. Bu duygu Gagarin tarafından “Kislovodsk Grubu”ndakinden bile daha keskin bir şekilde, Kafkasyalı tanıdıklarından oluşan bir başka grubu resmettiği suluboyada aktarılmıştır.³⁴ Gagarin’in bu çizimindeki tasviri onun Kafkas Savaşı’nı gerçekliğini temsil eden sanatçılar sınıfına sokmuştur.

On Altı Çember üyelerinin birçoğu kendi aralarında amatör sanatçılar olarak tanınmış ve birlikte ortak çizimler yapmışlardı. Mesela

³³ <https://www.meisterdrucke.com.tr/sanatci/Grigori-Grigorevich-Gagarin.html> (Erişim 30.07.2024).

³⁴ Kornilova, a.g.m., s.26.

Gagarin de Dolgoruky ile birlikte ortak eskizleri çizimlerin altındaki açıklayıcı yazılardan anlaşılır. Aynı şekilde Sergey Trubetskiy ile de "işbirliği" yapmıştır. Eskizlerin konuları çoğunlukla askeri ve sefer hayatından sahnelerdi: saz ve çalıların başındaki askerler, ateş başındaki dağlılar, Çerkes sakinler. Belki de uzak ve tehlikeli seferlere doğrudan katılmayan sanatçı, görgü tanıklarının yardımıyla bu seferler hakkında malzeme toplamış ve bu "grafik" bilgileri kendisine bildiren kişinin adını çizimin altına yazmıştır. Fakat "ortak eskizler" yalnızca taslak çizimlerle sınırlı kalmıştır. Zira portre resimlerini Gagarin her zaman yalnız olarak çizmiştir. Lermontov'un eserinin temelini oluşturan imgeler yani Lermontov'un Kafkasya'sı, sanatçının grafik mirasında "sihirli bir kristalde" olduğu gibi kırılır. "Kazak Chebotaryov", "Kazak Fedyushkin", "Çervlenaya Stanitsa Kazağı Aksinya Fedyushkina" bunlar Gagarin tarafından resmedilen sıradan insanların isimleridir. Sanatçı, çizimlerinde Kafkasya'daki Rus ordusunun komutanları yerine genellikle sıradan askerleri konu edinmiştir. Bu da Kafkasya'nın işgalinde görev alan isimsiz kahramanların ortaya koyduğu tarihsel ve kültürel rolü anlatmakta dikkat çekici bir yaklaşım olmuştur.³⁵

Kafkasya'da Gagarin ve 'Onaltılar Çemberi' sanatsal ilgileriyle birleşmişlerdi. Sadece Lermontov'un kendisi değil, yakın çevresindeki pek çok kişi de resim yapmayı severdi. Aleksandr Dolgoruky, Sergey Trubetskoy, Dmitry Palen ve Nikolay Polivanov'un "Uçan sayfalar" adında ünlü eskiz defterleri vardı. Onlar çalışmalarını bir sanat eseri olarak görmemişlerdi. İşlevleri daha mütevazı ve faydacıydı. Geçmiş toplantıların ve geçmiş olayların bir anısı olarak değer verirdiler. Onlar, karakollarda at beklerken, çadırlarda, kamp ateşinin ışığında, dumanı tüten yulaf lapasının başında yani müsait oldukları her yerde çizim yaparlardı. Gagarin, Dolgorukov, Palen ve diğer ressamların çizimlerinde Svaneti dağları ve Kakheti vadileri, Nijniy Novgorod Süvari alayı ve Tenga piyade bölüklerinin zorunlu yürüyüş yaptığı bir yer tarihi bir manzara haline geldi. "Amaçsız ve sonuçsuz" Kafkas savaşı, sadece Lermontov'un şiirine ve dünya görüşüne hayal kırıklığı damgasını vurmakla kalmadı, tüm neslin kaderini etkiledi ve dönemin tüm önde gelen insanları tarafından eşit derecede keskin bir şekilde hissedildi. Lermontov ve Gagarin'in eserlerinin temeli derin bir yaşam gerçeği idi, dolayısıyla

³⁵ Kornilova, a.g.m., s.30.

sahte romantik etkilerden yoksundu ve Kafkas Savaşı'na karşı tutumları diğer savaş ressamlarına kıyasla alışılmadığı.³⁶

Gagarin'nin Çizimlerinde Kafkasya: Halklar, Yerleşimler ve Sosyal Yaşam

Gagarin, Kafkasya'ya ilk kez 1840 yılında arkadaşı/fikirdaşı M. Y. Lermontov'un peşinden gitmiştir. Lermontov ile birlikte Gagarin geleneksel savaş resimlerinden çok Kafkasya halklarının yaşamıyla ilgilenmişlerdi. Sanatçı, Kafkas halklarının (dağlıların) tarihini, etnografyasını, sanatını ve geleneklerini dikkatle incelemiştir. Eserlerini genellikle Kafkas halklarının günlük yaşamından meydana getirmiştir. Sanatçı, Kafkas yerel halkı dışında Gürcü aristokrasisinin temsilcileri, eşleri ve kızları, Rus subayları ile askerlerin ve Rus Kazakların portrelerinin yanı sıra manzaralar, askeri sahneler, eski zamanların mimari anıtların eskizlerini de çizmiştir. Gagarin daha sonra çizimlerinden oluşan iki önemli albüm yayımlamıştır. Yayım sonrasında ise bu albümlerdeki çizim ve eskizleri yeniden kullanarak kurgusal tablolar yapmıştır. Sanatçının olayları dolaysız ve gerçekçi bir şekilde aktarmasının yanı sıra lirik ve şiirsel bir tonlama ile karakterize edilen eserler vermiştir.³⁷ Gagarin'in 1840-1842 ve 1848-1854 yıllarında Kafkasya'daki savaşın ve oradaki yaşamın bizzat görgü tanığı olması sanatçının eserlerinin o dönem için çok değerli belgesel malzeme hüviyetinde görülesini mümkün kılar.

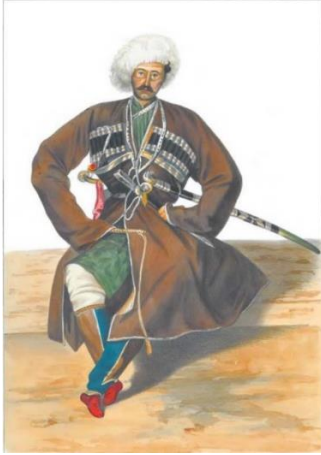
Kafkasya'nın egzotizmi ve cazibesi o kadar büyüktü ki, amatör sanatçılar bile flora ve faunayı, dağcıların portrelerini ve savaş sahnelerini çizerek yeteneklerini en iyi şekilde göstermeyi istemişlerdi. Burada her şey romantizm kokmuş ve onu çevreleyen gerçekliğin kendisini, anın eşsizliğini yakalamak ve duygularını başkalarına aktarmak için sanatçılar kalem ve fırça almışlardır. Gagarin, Kafkasya'ya giderek, uzun zamandır ilgisini çeken hem antik doğu mimarisi anıtlarını tanıma fırsatını yakalamış hem de "vahşi Kafkasya'nın el değmemiş doğası, halklarının özgünlüğü, asi ve gururlu ruhlarını yakından görmüştür. Bunlar Doğu hakkındaki fikirlerini zenginleştirmesini sağlamıştır. Rusya'da dönemin en iyi yazarlarından olan, Puşkin,

³⁶ Kornilova, a.g.m., s.27-30.

³⁷<https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>. (Erişim: 10.05.2024).

Lermontov, Polezhaev, Bestuzhev-Marlinsky, genç Tolstoy gibi Kafkasya hakkında dikkate değer eserleri veren sanatçılar Gagarin'in çalışmaları üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Onun Kafkasya dönemi eserleri, grafik ve resimsel mirasının en iyi bölümünü oluşturan portre, tür ve manzara eskizleri döngüleriyle ilişkilidir.³⁸ Bu bağlamda Kafkasya, Prens Grigory Grigorieviç Gagarin'in yaşamında ve çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır.

Gagarin Kafkasya'nın cazibesini somutlaştırmak için çizimlerinde, Gürcüler, Ermeniler, Çerkesler (Adigeler), Çeçenler, Kabardeyler, Şapsıglar ve daha birçok Kafkas topluluğunun günlük yaşamından kesitlere yer vermiştir. Sanatçı, "Kafkasya'dan Sahneler, Manzaralar, Görgü Kuralları ve Kostümler" isimli albüm çalışmasında bölgedeki yerel yöneticiler, askeri idareciler, naip, kadın-erkek gibi Kafkasyalılara ait kostümlü çizimler yer alır. Bu çizimlere dayalı olarak Kafkasya'nın o dönemdeki sosyal yaşamı, yönetim biçimi, giyim-kuşam ve kadının toplumda görünümü gibi konularda fikir sahibi olmak mümkündür. Aşağıda ressamın albümünde yer alan bu kesitlerden bazıları verilmiştir.

Resim 6: Prens Kazbek.³⁹

Resim 7: Çerkes Kadın ve Kölesi.⁴⁰

³⁸ Kornilova, a.g.m., s.23.

³⁹Gagarin, Scenes, Paysages Meurs Et Costums Du Caucase, Resim/Gravür 20, Livraisons 3.

⁴⁰ Gagarine, Scenes, Paysages Meurs Et Costums Du Caucase, Resim/Gravür 4, Livraisons 1.

Resim 8: Tarku Şamhalı.⁴¹

Resim 9: Kabardian (Kabardey).⁴²

Suluboya, ince renk çözümü, hafifliği ve şeffaflığı ile ayırt edilir, ancak içindeki asıl şey derin yaşam gerçeği ve ikna ediciliğidir. Bu izlenim sadece sanatsal erdemler- kompozisyonun inceliği ve rengin yumuşaklığı- sayesinde değil, aynı zamanda tüm görüntüye nüfuz eden ve sanatçıyı portre özneleriyle birleştiren anlayış ve empati sayesinde elde edilmiştir. Resim 3, 6, 7, 8 ve 9'a bakıldığında bu özellikler net olarak görülmektedir. Kadın ve erkeğin sosyal statüsüne göre giyim-kuşamı ve tavrı net bir şekilde resmedilmiştir.

Gagarin'in çizimlerinde, ceza sistemi, günlük yaşam, dini yaşam ve mürdizim, din adamları ve faaliyetleri, eğlence, baskın gibi Kafkasya'nın sosyal yaşamına ait özellikleri takip etmek mümkündür. Mesela bölgede hapishanenin olmayışı ve suçlunun ölüm cezasının infazını resim 10'daki gibi çizmiştir. Bu resmin yorumunu E. Stackelberg şöyle yapmıştır:

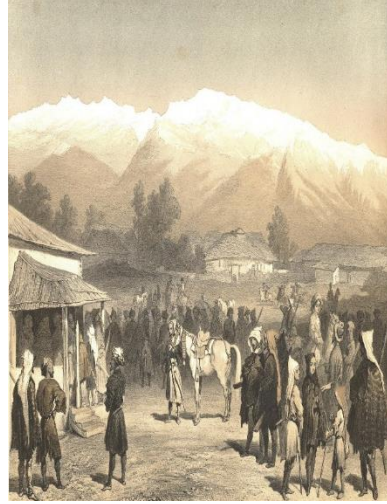
⁴¹ Şamhal, Dağıstan'da kaleler içinde yaşayan halkların bağlı oldukları soylu ailelerden gelen yöneticilere verilen unvan. Abdullah Temizkan, *Araftaki Kafkasya*, İdeal Kültür yayıncılık, İstanbul 2018, s.135; Gagarine, *Scenes, Paysages Meurs Et Costums Du Caucase*, Resim/Gravür 50, Livraisons 5.

⁴² Gagarine, *Scenes, Paysages Meurs Et Costums Du Caucase*, Resim/Gravür 3, Livraisons 22.

“Dağıstan’ın Kuzeyinde yer alan Hunzah, Avar Hanlarının eski ikametgâhıdır. Dağlık bir ülkenin ortasında yer alan, derin vadilerle bölünmüş çapraz bir yerleşimde bulunan bu küçük kasaba, vahşi, korkutucu ve görkemli bir alanı kaplar. Avar Hanlarının kalesi korku daima düşülecek bir uçurumun kenarında yükseliyor. Ölümcül infaz aygıtlarını son derece basitleştiren bu hanlar, ölüme mahkûm edilenleri resimdeki Terpeian kayasının köşesine gönderirler. Orada önce mahkûmun cezası söylenir, sonra cellat yalnızca mahkûma bir tekme vurur ve aşağıya atar gerisi ölümcül uçurumun işidir. Bu infaz yöntemi Avarya’nın Ruslar tarafından işgali sırasında sona ermiştir”.⁴³

Resim 10: Terpeian İnfaz Uçurumu.⁴⁴

Resim 11: Çerkesler (Adigeler).⁴⁵

Kafkasya’da büyük nüfusa sahip olan Çerkes toplumu Gagarin’in çizimlerinde kendisine yer (resim 11) bulmuştur. Bu resmîM 11’İN yorumuna E. Stackelberg yanlış bir şekilde Çerkes olarak adlandırılan Adigeler, Kafkas dağlılarının gerçek tipolojisini temsil eder diyerek başlamıştır. Ardından Çerkeslerin yaşam alanlarını, ana Adige kabilelerini (Kabardeyler, Natuhaçlar, Şapsığlar, Abzehler, Temirgoylar, Besleneyleyler vb.) yazar. Devamında bölgede güçlü bir siyasal teşekkülün

⁴³<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/33/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

⁴⁴ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: LXXI, Livraisons 1.

⁴⁵ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: II, Livraisons 9.

olmadığını hangi dinlere inandıkları, yerleşim yerleri ve sosyal yaşam biçimlerini açıklar.⁴⁶

Kafkas kökenlilerin kadim geleneği olan hayvan sürme ve baskın teması Gagarin'in aşağıdaki resim 12'deki çiziminde görülmektedir.

Resim 12: Çerkes Savaşçıları ve Baskın.⁴⁷

E. Stackelberg resim 12'nin açıklamasında, Kafkas dağlılarının hayvan yağmacılığı ve hırsızlığı meslek edindiğini, her kabileden bunlara katılımının olduğunu, baskına katılanların haydutluktan başka mesleği olmayan, cesur, savaşçı ve savaş tecrübeleri sayesinde bazen halkların yönetiminde büyük etkiye sahip kötü tebaalardan oluşan bir çekirdek birlik içerdiğini, baskın sırasında dikkat edilen kuralları ve baskın sonrasındaki harekât tarzını anlatır.⁴⁸

Çerkesler Kafkasya'da kabilevi bir yaşam sürdürmekteydi. Bu yönetim şekli Ortaçağ Avrupa'sındaki "derebeylik" sistemine benzetilmektedir. Çerkes kabilelerinin başında, geniş yetkilerle donanımlı olan Pışı (=Kinyaz/Prens) adı verilen asilzadeler yer alırdı. Bu pışılar, tüm Çerkes toplumu ilgilendiren önemli meselelerin (savaş da

⁴⁶<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/46/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

⁴⁷ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: IV, Livraisons 3.

⁴⁸<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/37/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

dahil) çözüldüğü toplantıları toplum tarafından kutsal sayılan “kodeş” adı verilen bir ağacın altında bir araya gelerek yaparlardı. Bu yaşam formu Gagarin'in çizimlerinde resim 13'te yer almaktadır.

Resim 13: Çerkes Prenslar Bir Araya Gelişi.⁴⁹

Rus İmparatorluk ordusunun Kafkasya işgalini geciktiren ve imparatorluğa büyük zararlar veren Müridizm hareketinin doğuş yeri ve hareketin temsilcisi olan İmamalar sanatçının dikkat çektiği önemli konulardandır. Sanatçı bunları “Molla Muhammed” ve “Şeriat” adını verdiği resimlerle işaretler. E. Stackelberg resmin açıklamasında, Güney Dağistan'da fakir bir köy olan Yeragi'de “Müridizm” hareketinin doğduğunu, müridizm hareketinin amacı, Molla Muhammed'in (1823) harekete nasıl önder olduğu ve öğretileri, Gazavatı, arzulaması, harekete mürit kazandırma usullünü, müritlerin ayırt edici unsurları ve silahları ile müridizmin geliştikçe ulaştığı seviyeyi anlatır.⁵⁰

⁴⁹ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: III, Livraisons 5.

⁵⁰ <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/45/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

Resim 14: Molla Muhammed.⁵¹

Şeriat ismi verilen resmin yorumunu E. Stackelberg şöyle yapmıştır:

“Şeriat, kadınların ve mollaların yargılamak zorunda oldukları davalarda başvurdukları, Kur’an’dan çıkan bir tür kutsal kitap yorumudur. Şeriatın kurallarını okumak âlimlerin temel mesleki konularından biridir. Dağistan’ın pitoresk⁵² köylerinde, genellikle bir caminin ön kısmındaki alanda, bir evin çatısında veya bir çeşmenin (şadırvanın) kenarında bir grup dağlının, şeriat kurallarını okuyan yaşlı bir adamın etrafında daire şeklinde çömelmiş olduğunu görürsünüz. Bazı çağdaş olaylara uygun açıklamalar ve çıkarımlar eklenebilir. Böylece savaşmak isteyen, fanatik doğaçlamalarla heyecanlanan genç taraftarlar oluşuyor. Ardından ilk müritler koşarak, Gazavat yani din için savaş ilan etmek için silaha sarılıyorlar”.⁵³

⁵¹ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: XLVII , Livraisons 9.

⁵² Pitoresk tabiri, durumu, görünüşü bir tablo konusu olamaya degecek güzelliği ifade etmede kullanılır.

⁵³ <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/35/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

Resim 15: Şeriat.⁵⁴

Kafkasya'nın doğu tarafında daha çok zaman geçiren Gagarin, buradaki halklar, sosyal yaşam, dini yaşam, coğrafya gibi temaları çizimlerine daha çok konu etmiştir. Bu yerlerden biri de Avar bölgesidir. Zira o dönemde Rus İmparatorluk orduları bölgeyi yavaş yavaş işgal ederken sanatçılar da bu işgallere eşlik etmiştir. Avarya hakkındaki açıklamalar ve yorumlar E. Stackelberg'e resim ise Gagarin'e aittir. E. Stackelberg'in resim 16 hakkındaki yorum şöyledir:

“Avar olarak bilinen yer, korkutucu kaosu karakterize eden ihtişam ve ıssızlığın bu yönlerini en yüksek derecede sunar. Bu ülkenin ortasında yer alan ve karlı dağlarla çevrilen Avar, fareden daha üzgündür. Kartaca'dan daha sert, Svan'dan daha izole, Kafkasya'nın kötü yeri, muazzam uçurumların, çorak kayaların, derin çatların ortasında, insanların izini keşfetmek ve doğayı yetersiz ürünlerden koparmak için doğaya karşı verdikleri mücadeleye tanık olmak bizi hayrete düşürüyor. Orman yok ve sert kışları geçirmek için ocağı yakacak sadece çalılıklar var. Verimli araziler yok, uçurumların üzerinde asılı kalan tarla artıkları, dağların yamaçlarına oyulmuş ve taşıma yoluyla getirilen üstü toprakla kaplı teraslar var. Dünyanın bilmediği, gezgin/seyyahların unuttuğu ve yüzyıllar boyunca yalnızca üç önemli ziyarete uğramış olan bu gizemli yalnızlık işte böyle bir şeydir. Dağıstan'ı mağlup eden ve herkesin önünde eğildiği Timur (Tamerlane), sadece orada ortaya çıkan ve Anadalal'da yenilgiye uğrayan Nadir Şah ve son olarak 1837'de Avar'ın başkentini işgal eden Ruslar. Kafkasya ordusu da bu vahşi yerde birkaç

⁵⁴ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: L, Livraisons 2.

kuruluş daha kurdu. Belokane ve Avar vadilerine açılan Zirani’de yollar, köprüler yaparak ve Koissou geçidini güçlendirerek daha erişebilir hale getirdi”.⁵⁵

Resim 16: Avarya’dan Görünüm (Dağistan).⁵⁶

Oryantalist klişelerin kullanıldığı ve bölge halkının perişan, kural bilmez, batıya karşı merak ve ilgisinin anlatıldığı resim albümde yer almıştır. E. Stackelberg’in resim 17’ye dair yorumu şöyledir:

“Siokuh, kuru taş duvarları, kuleleri, boşlukları, her şeyin savaş ve savunma açısından evleriyle gerçekten sefil bir köy. Bu konutların tamamı su geçirmez kil ile kaplı düz çatılara sahiptir. Burası dağlıların akşam esintisini solumak ve düşünceli yaşamın tadını çıkarmak için geldiği yerdir. Evlerin düzeninin yaklaşık olarak aynı olduğu Asya, Kuzey Afrika ve Yunan takımadalarının tüm halklarında ortak olan rahatlama. Burası aynı zamanda Rus subaylarının, burjuvalarla/tüccar/zenginlilerle dinlenmelerine izin verilen molalar sırasında bulunduğu yerdir. Avar burjuvazisi Avrupa’da zorlu bir öcü olabilir, ancak Kafkasya’da onu nasıl takdir edeceğimizi biliyoruz. Özellikle de Çeçen ve İnguşları tanıdığımızda. Ancak bu cesur dağlıların tüm ilkel halkların ortak bir kusuru vardır ki o da çocuksu ve doyumsuz bir meraklarıdır. Öğle yemeği yiyen bir grup subayın etrafı her zaman düşüncesiz seyircilerden oluşan

⁵⁵<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/39/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

⁵⁶ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: XLIX , Livraisons 17.

bir çember tarafından çevrenir ve bu karışık kalabalığın içinde jurnalcilik için bulunan kulaklardır. Onlar inceden inceye incelenir sonrada dedikodu tarzı yorumlarda bulunulur".⁵⁷

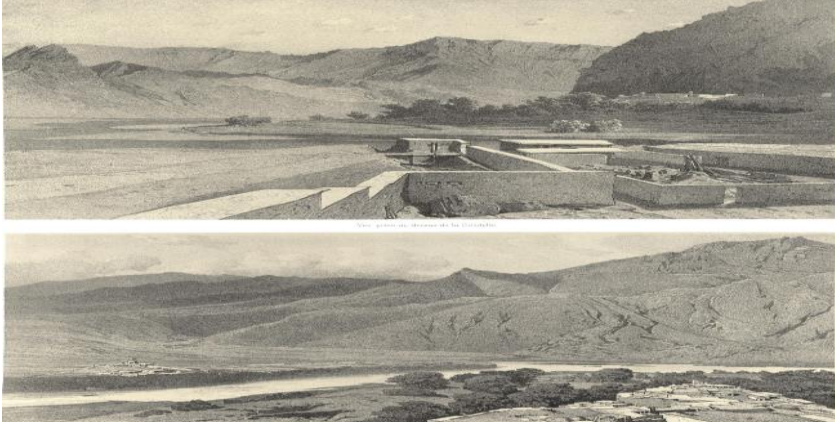
Resim 17: Bölge Halkı⁵⁸

E. Stackelberg resme dair açıklamasında, Dağıstan'da yer alan Kumuk bölgesi (Türklerin yoğun yaşadığı yer) sanatçının albümünde bulunmaktadır. E. Stackelberg resim 18'in açıklamasında Kumuk bölgesi, sınırları, nüfusu⁵⁹, yönetim biçimi ve Arapların bölgeye gelişi anlatmaktadır. Aynı zamanda zorlu coğrafyanın bir parçası sayılan, Arapların (Ebu Müslüm'ün) ele geçiremedikleri ve 10. asırda Arap yazar Mesudi tarafından Kâfir Kumuk/kâfir bölgesi diye adlandırılan Gazi Kumuk'un Rus işgali öncesi yaşanan tarihi süreç anlatmıştır. Rus subayların bu adı geçen yer ve kalede resmeden sanatçı bu zorlu yerin ele geçirilişini Rus başarısı olarak sanat çevresine sunmuştur.⁶⁰

⁵⁷<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/39/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

⁵⁸ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: LXIX, Livraisons 15. ⁵⁹ 103 köy 30.000 nüfus.

⁶⁰<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/80/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

Resim 18: Kumuk Bölgesi.⁶¹

Kafkasya'daki aullar, halkın yaşadıkları mekânlar, uçurumlar, korkutucu manzaralar gibi temalar, Gagarin'in en çok etkilediği ve çizimlerinde yer verdiği konular arasında sayılabilir. Tsoudakhar Köyü, Holotle yerleşimi ve Arakane aul (resim 19-20 ve 21) bunlara örnektir. E. Stackelberg, Dağıstan merkezde yer alan Tsudakhar ilçesine ait tarihi süreç anlatmıştır. Sırasıyla Hazarların, Cengiz Han'ın, Timur'un ve Nadir Şah'ın bölgedeki faaliyetlerine yer vermiştir. Ayrıca buradaki toprağın verimliliği mısır, buğday, üzüm ve meyve ağaçlarının bolluğuyla anlatılmıştır. Ayrıca Rusların bölgeye gelişinden önceki yönetim, inanç ve sosyal yaşam ile insanların yapısını, Rusların burayı işgalini ve Gazi Molla'nın müridizim⁶² hareketinin çabalarıyla bölgenin Ruslardan 1832'de alındığı bilgisi eklenmiştir. Devamında İmam Hamzat ve İmam Şeyh Şamil'in çabalarıyla bölgeyi Rus otoritesinden tekrar kurtarıldığı, ama yine de Rus General Grabbe'nin başarıları nedeniyle Müridizim hareketinin imamlarının burada başarıya ulaşmadığını anlatılmıştır. Daha sonra bölgeyi Rus Genel Argotinskiy'in işgal etmesiyle çatışmaların sona erdiği ve 1847'de tekrar Rus işgaline uğradığı, Tsudakhar'da 20 bin nüfusun ve Ermeni ile Yahudi tüccarların varlığı,

⁶¹ Gagarin, *Le Caucase pittoresque*, 1847, Numeros des Planches: LI, Livraisons 17.

⁶² Bk. Abdullah Temizkan, "Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat", *Karadeniz Araştırmaları* 25 (2010), s.77-92.

Tsudakhar'ın ana meydanında güzel bir minareyle öne çıkan mimari yapısı gibi diğer bilgiler de verilmiştir.⁶³

Resim 19: Tsoudakhar Köyü.⁶⁴

Resim 20: Holotle Yerleşimi (Kasabası).⁶⁵

⁶³<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/61/zoom/6>; <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/76/zoom/6> (Erişim 25.07.2024).

⁶⁴ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: LII, Livraisons 16.

⁶⁵ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: LXVIII, Livraisons 12.

Resim 21: Dağıstan Arakane Aul.⁶⁶

Dağıstan'da ölüm ve eğlence ritüelleri Gagrin tarafından resmedilmiştir. Bir ölüm töreninde ağıt yakılması (resim 22) ve eğlence ortamını gösteren (resim 23) sahneler aşağıdaki gibi çizilmiştir.

Resim 22: Ölüm Töreni ve Ağıt Yakılması.⁶⁷

⁶⁶ Gagrin, *Le Caucase pittoresque*, 1847, P Numeros des Planches: LXV, Livraisons 15.

⁶⁷ Gagrin, *Le Caucase pittoresque*, 1847, Numeros des Planches: LXX, Livraisons 5.

Resim 23: Dağıstan Eğlence.⁶⁸

Müridizim Hareketinin son ve Ruslar karşısındaki en başarılı İmamı Şeyh Şamil'in doğduğu yer olan Gimri'ye giden patika yol ve uçurumun görünüşü Prens Gagarin tarafından ıskalanmamıştır. Yol üzerinde süvariler ve kayaların ürkütücü görüntüsü resimde öne çıkan ayrıntılardandır.

Resim 24: Gimri Görünüşü.⁶⁹**Sonuç**

Grigory Grigorieviç Gagarin, 19. yüzyıl ortası Rus sanatının herhangi bir tarzına veya yönüne uymayan, ancak yine de dönemin birçok eğilimini ve fikrini anlamak için vazgeçilmez olan çok yönlü bir tarihi figürdür. Kariyerine Puşkin'in eserlerinin illüstratörü olarak başlayan Gagarin'in çalışmalarında Kafkasya, sadece büyüleyici bir sanatsal tema olarak değil, aynı zamanda kültürel değerler hazinesi olarak da görülebilir. Sanatçının eserleri 19. yüzyılda Rus işgallerinin yoğunlaştığı Kafkasya ve halkları ile ilgili önemli görsel kaynak olarak görmek mümkündür. Zira o dönemlerde Kafkasya hakkında bilinelere oldukça sınırlı bilgilerdi. Bu yüzden Sanatçının Kafkas kültür mirasına katkısı da göz ardı edilmemelidir. Çünkü Kafkasya çizimleri, özellikle portreler,

⁶⁸ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: LV, Livraisons 4.

⁶⁹ Gagarin, Le Caucase pittoresque, 1847, Numeros des Planches: LXXII, Livraisons 14.

halklar, savaş, sosyal yaşam, dini yapı, müridizm, dağların ve üzüm bağlarının renkli manzaraları belgesel bir envanter hüviyetindedir.

Gagarin'in çalışmalarında egzotik ve gizemli Kafkasya Rus ve Avrupa sanat çevrelerine tanıtılmıştır. Ayrıca bu çalışmalarla Rusların işgal ettiği bölgede oluşturduğu kolinin meşrulaştırma ve propagandası da yapılmıştır. Hatta sanatçı Kafkasya'yı, o dönemde Avrupalılar için Hindistan, Cezayir, Küçük Asya ve diğer sömürge toprakları gibi, dünya üzerinde az keşfedilmiş yerler panoramasına yerleştirmiştir.

Sanatçı her ne kadar çarlık rejimine karşı olsa da yine de çalışmalarıyla bölgenin keşfine, işgallerin meşrulaştırılmasına, medeniyet misyonu söylemine katkısı göz ardı edilmemelidir. Çünkü Gagarin, bir yandan Rus ordusunda subay olarak diğer yandan da sanatçı kimliğiyle imparatorluğun bölge üzerindeki hedeflerine hizmet etmiştir.

Kaynakça

Bezgubova, Anastasiya Aleksandrovna, grigoriy gagarin i yivo litorografçeskiy albom “Le Caucase pittoresque”, *kulturnaya jizn yuğa rossii*, №5/43 2011, s.83-85, <https://cyberleninka.ru/article/n/grigoriy-gagarin-i-ego-litograficheskii-albom-le-caucase-pittoresque> (Erişim 25.07.2024).

Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağında Kafkasya ve Kafkasyalılar 1454-1829*, II. C, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2023.

Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan, “Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi”, *Belleterin* 86/306, (2022), s.717-754.

Duranlı, Muvaffak, “Rus Yazar Aleksandr Alekseyeviç Bestujev-Marlinskiy'in Hayatında ve Sanatında Yakutistan/Yakutlar”, *Folklor Akademi Dergisi*, 5/1, (2022), s.29-40.

Figes, Orlando, *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, çev. Figen Dereli, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Gagarin, Grigory Grigorieviç, *Le Caucase Pittoresque, Dessine D'apres Nature Gregoire Gagarine ; Avec une introd. et texte explicatif Ernest Stackelberg*, Paris 1847. <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21916-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847> (Erişim 25.07.2024).

Gagarin, Grigory Grigorieviç, *Scenes, Paysages Meurs Et Costums Du Caucase*, Ed. Chez A. Hauser, Par Le Prince Gregoire Gagarine, Et Accompagnes Comte Ernest Stackelberg, Dedie Par Permission Speciale A Sa Najeste Nicolas

I. Emperour De Tautes Les Russies, 11. Boulevard Des İtaliens, Livarasion 1-6, Paris 1845. <https://runivers.ru/upload/iblock/4cc/Gagarin-%20Kostyumi%20Kavkaza.pdf> (Erişim 13.05.2024.)

Gordin, Yakov, *Kafkas Anlatısı 300 yıl Süren Savaş*, (çev. Uğur Yağanoğlu), CSA Global Publishing, İstanbul 2014.

Ilica, Sevgi, "Puşkin ve Dekabristler", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4/2, (2016), s.204-223.

Kongaz, İren Dilara, "M. Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, (2024), s.77-91.

Kornilova, Anna, uroki volnosti blagoy k 200 letiyu so dnya rojdeniya G. G. Gagarina, prilagamayrmie v peçatom izdanii almanaha, almanah russkiy mir, *proctrantvo i vremya russkoy kulturi*, № 5 (2011), s.6-33. <http://almanax.russculture.ru/5-2011> (Erişim 29.07.20024).

Temizkan, Abdullah, "Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat", *Karadeniz Araştırmaları*, 25 (2010), s.77-92.

Temizkan, Abdullah, "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 6/2, (2006), s.447-462.

Temizkan, Abdullah, *Araftaki Kafkasya*, İdeal Kültür yayıncılık, İstanbul 2018.

İnternet Kaynakları

<https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>. (Erişim: 10.05.2024).

<https://www.meisterdrucke.com.tr/sanatci/Grigori-Grigorevich-Gagarin.html> (Erişim 30.07.2024).

<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21916-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847> Erişim 25.07.2024.

<https://www.livelib.ru/author/252301-vladimir-sollogub> (Erişim: 05.07.2024).

<http://www.rulex.ru/01040783.htm> (Erişim 31.07.2024).

<http://almanax.russculture.ru/5-2011> (Erişim 29.07.20024).

<https://runivers.ru/upload/iblock/4cc/Gagarin-%20Kostyumi%20Kavkaza.pdf> (Erişim 13.05.2024.)

<http://www.raruss.ru/rossica/757-gagarin-caucase.html> (Erişim 12.06.2024)

<https://kulturamgo.ru/kalendar-sobytij/den-v-istorii/8827-23-iyulya-1840-vo-vremya-kavkazskoj-voiny-proizoshlo-krovoprolitnoe-srazhenie-u-reki-valerik> (Erişim 12.02.2025).

<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/21915-gagarin-g-g-le-caucase-pittoresque-illyustratsii-paris-1847#mode/inspect/page/1/zoom/6>(Erişim 25.07.2024).

Extended Abstract

The Caucasus takes its name from the mountain 'Kavkasos' mentioned in the tragedy Prometheus Desmotes/Prometheus in Chains, written by the ancient Greek tragedy writer Aiskhylos in 490 BC. Medieval Islamic geographers and historians call the region 'Kabk'. The word 'Caucasus', which is used for the Caucasus in Latin and taken from Greek, is expressed as 'Caucase' in French, 'Kaukasus' in German, 'Caucaso' in Italian and 'Кавказ/Kafkaz-Kafkas' in Russian. In addition, the names Caucasus and Caucasia, which are used for the region referred to as 'Küh-ı Elburuz' Elburuz Mountain in the works of medieval Islamic Geography and historians and Ottoman documents and sources, are used for the first time in Ahmet Cevdet Pasha's information note prepared for the delegation attending the Paris Conference held in 1856. Although the issue of the naming of the region does not fully overlap in the literature of various nations, the name 'Caucasus' still stands out as a common term.

The peoples of the Caucasus are often, but incorrectly, referred to as Circassians or Circassians. However, Circassians constitute the largest group among the peoples of the region. Besides Circassians, Abaza, Karachay-Malkar, Osset, Chechen-Ingush, Dagestanis, Kumuks, Nogai and other communities are other major ethnic elements of the region. The nations that dominated the Caucasus throughout history have also contributed to the formation of today's Caucasian ethnic structure.

In the historical process, the struggle for dominance of the great powers over the Caucasus has continued, but no power has been able to fully conquer the Caucasus. In the last few centuries, the most important power trying to dominate the Caucasus has been the Russian Empire. Russian efforts to conquer the region started in the late 18th century and intensified after the mid-19th century. Alexander II (1855-1881), who succeeded Nicholas I (1825-1855), who died during the Crimean War, focused on the Caucasus as a compensation for the defeat in the Crimean War. After the Crimean War, Russian pressure in the region increased. In 1859, with the surrender of Imam Shamil, some of the Abaza, Besleneys, Temirgveys and Kabardians west of the Kuban gave up the struggle. In 1860 the Natukhais surrendered, and in 1863 most of the Abzehs, Shapsheviks and Ubykhs laid down their arms. On 21 May 1864, the occupation of the Caucasus was completed with the end of the last Circassian resistance at Kbaade. Thus, Russia, by massing 250.000 troops, had finished the last resistance movement of the Caucasus, which it had tried to take patiently.

In the Caucasus, which was occupied as part of the official programme of the Russian state, Russia's military actions were accompanied by scientists and artists tasked with documenting various aspects of the new territory. War painters, who were tasked with documenting the Caucasus campaign of the Russian army and the natural, cultural and ethnographic values of the region, exhibited an attitude in line with the Orientalist tradition. In their works, war painters generally reflect local and ethnographic elements with meticulous attention to detail. However, the emphasis on glorifying Russian domination in the region is also evident in many of their paintings. The Caucasus-themed paintings of war painters provide clues to Russia's view of Caucasian peoples and history at the time, and how Russia conceptually positioned itself vis-à-vis the Eastern world. In addition, the works of the artists can be seen as a detailed visual document about the situation of the Caucasus in the 19th century.

The position of Russian identity between East and West also determined the character of Russian orientalism. In this sense, the annexation of the Caucasus to Russian territory after the second half of the 19th century was interpreted in various ways by Russian writers. Despite the anti-Western rhetoric, which was widely felt in the undertones, the understanding that Russians represented Europe in the Caucasus is noteworthy. Dostoevsky, who wrote that Russians, who were 'Easterners' in the eyes of Europe, would be the 'masters' representing Europe in the Caucasus, clearly expressed the complex intellectual environment of those years.

In the 19th century, writing, painting and photography, the most useful propaganda tools, were used extensively during the invasions of the Russian Empire in the Caucasus. In colonial subordination relations, the power acting with the desire to maintain its sovereignty can function as an attempt to usurp the rights of the other, to aim for the destruction of the other, to legitimise this usurpation and destruction, and to make the cultural hegemony of the coloniser superior and dissipate it.

The Caucasus is called the cradle of Russian poetry. The amazing landscapes of flora and fauna beauty, the original culture of the peoples living in it, their ancient history, language and art always arouse special interest. This feature was noted by the great poet M.Y.Lermontov. 'Everything in this land, everything is beautiful...' - Lermontov wrote about the Caucasus. 'The North Caucasus is one of the most complex and peculiar regions of Russia in terms of its history, geopolitical significance, socio-economic and ethno-political situation'.

The Caucasus and the peoples of the North Caucasus are vividly and expressively reflected in many genres: landscapes, portraits, historical and

everyday themes, ballistics, although there are other types of art, - history and military themes. Both professional and non-professional artists have been fascinated by the uniqueness of the Caucasus, the history of its peoples, the originality, individuality and uniqueness of their culture. Western European and Russian artists have created many first-class paintings in the Caucasus.

The exoticism and glamour of the Caucasus was so great that even amateur artists could not refuse to capture the flora and fauna, portraits of mountaineers and battle scenes to the best of their abilities. Here everything breathed romance, and the surrounding reality itself made them pick up the pen or brush to capture the uniqueness of the moment and convey their feelings to others. All military operations cost the lives of many mountaineers. They died in expeditions while accompanying a delegation to petition the Russian Tsar. The events that took place here became the centre of attention of a creative personality, the artist Prince Grigory Grigorievich Gagarin. He is the explorer of the Caucasus in Russian art. Gagarin was far from the traditional direction of official war painting. He achieved immediacy and realism in the transmission of historical events. In 1841 he was appointed to the military department and participated in the Caucasian War. 'He achieved immediacy and realism in conveying the events of military actions. Gagarin's sketches were not exhibited in exhibition halls, their first viewers and connoisseurs were witnesses of the events depicted by the artist. On the basis of numerous drawings collected in the Caucasus, G. Gagarin prepared a lithograph album entitled 'Caucasian Costumes', published in Paris in 1857. In terms of composition, colour scheme, type of mountaineers, leaders, military leaders on the background of the mountain landscape - not standard, the artist originally solves one of the most important political issues. Along with the growth of his military career, in 1847 Gagarin published a book 'Picturesque Caucasus, drawings from the life of Prince Grigory Grigorievich Gagarin' with colour and black-and-white illustrations in French. The book brought the artist wide fame, and with the publication of the book, the creative circle abroad learnt and saw the peculiarities of the highlanders. The personality of Prince Grigory Grigorievich Gagarin is universal and worthy of imitation. He was not only a highly professional artist who directly participated in the Caucasian war, reached the heights in the army - as a wing adjutant and as an artist, working in the technique in graphics. He illustrated the works of A.S.Pushkin, M.Y.Lermontov, V.A.Sollogub. He was an Honorary Member of the Archaeological Society of the Russian Academy. The reader is presented with an image of G. Gagarin's painting.

Prince Gagarin's long stay abroad in his youth contributed to the development of his love of art. Gagarin, who was engaged in drawing and

painting, was particularly interested in Byzantine-style icon painting and ornamentation and produced many works. A series of Gagarin's sketches of church paintings is preserved in the Alexander III Museum. There are also many other works, as well as war paintings, which have been transferred here. Some of Gagarin's works in the Alexander III Museum are: 'A Scene from the Conquest of the Caucasus: Karagach', "Main Centre of the Nijny Novgorod Cavalry Regiment", "Battle between Russian troops and Circassians at Akhatla on 8 May 1841", "Bely Klyuch - Main Centre of the Mingrelskiy Regiment", "Crossing". In addition, all the artistic materials left by Gagarin and his library were transferred to the Alexander III Museum. His painting 'General Kluka von Klugenau's Meeting with Shamil' is in the Tretyakov Gallery in Moscow, and some of his drawings are in the Rumyantsev Museum. Gagarin's artistic personality was debated in art circles in Russia. Russian art circles have always regarded Prince Gagarin as an amateur artist. One of them is V.G. Belinskiy. Belinskiy first described Gagarin as an amateur painter. Then he praises Gagarin with words like '...he is not only a master of drawing, but also a great artist and knows Russia well'. This change of view is a recognition of Gagarin's identity as an artist. Sobolevsky's 1833 and Belinsky's 1845 reviews have a beneficial effect on the formation of the artist's personality and creativity. They also determined Gagarin's role in the history of local culture.

The focus of this study is on Prince Gagarin's travelling to the Caucasus, the Caucasian War and his sketches and drawings depicting the way of life of the Caucasian peoples.